

Интервю с Андрей Райчев

- Ще започна с един по-общ въпрос. Как бихте се представили пред непозната аудитория?

- Сега?

- Да.

- Социолог.

- А тогава как стигнахте до това да учите социология?

- Има едно много интимно обстоятелство. На 14 години баща ми ми показа една книга - това беше току-що преведената "Науката логика" на Хегел. И ми каза, че това е най-умната книга в света. Това ми промени живота, понеже аз съм най-умният в света и най-умната книга е пред мен и аз съединих тези две начала, но нищо не се получи от съединението, освен огромният ми интерес към текста. И до днес я чета, между впрочем. Всъщност съм престанал да чета "Науката логика", сега чета " Малката логика" – тя ми е любимото четиво и имам пет-шест екземпляра, навсякъде където имам кровати в България. Това беше някакъв безумен интерес, но никога не се сетих да прочета някого за Хегел. Аз реших сам да изкатеря тази планина и си направих някакви пътечки и прочие. Разбира се, не си представяйте, че аз съм някакъв книжен плъх, бях доста хулиганско същество, но Хегел абсолютно ме фасцинира. Научих диалектическия жаргон, говорех чисти глупости. Проговарях хегелиански активно, точно както дете се учи в непозната среда – така ми се случи. И като стана дума за университета, проблемът беше решен – философия, само философия, още повече отново баща ми ужасно харесваше този кръг хора, които бяха направили оазис в университета. Там имаше оазис. Най-старият от тях – Кирил Василев, той между другото е жив още – единствен от тях. Той даже синът му наскоро почина. Исак Паси, Добрин Спасов – не на последно, даже на първо място, и покрай тях много други. Това са най-известните просто. И покрай тях се беше завъдила, така като отклонение –

група социолози. Най-известният от тях – Петър Емил-Митев, но най-силен учен беше Любен Николов. Той оказа голямо влияние...

- В културологията...

- Не само. Всичко са негови кадрови избори. Всички той е подбирал – от Мая, през Лиляна и така т.н. И аз бях влюбен в него, специално. Петър Митев също си го харесвах и го слушах. Той четеше и история на философията и беше в Института за младежта. А Любен Николов, освен че беше много талантлив човек, безумно умен и много готин - огромна и абсурдна загуба е, че си отиде, незапълнима наистина. Той беше решил живота си по много особен начин. Те дисидентстваха през интеграция. Те са интегрираха, ставаха съветници. Примерно Любен Николов по онова време беше съветник на Александър Лилев. А навремето Лилев беше прогресивно нещо. Спря стриженето на косите, започна да се говори нормално. Изобщо това е една нормализация на социализма. Той му беше съветник. Цялата тая група хора работеше с властта по друг начин, не по начина, който бях виждал въкъси - така дисидентски. Нашите бяха в актьорски компании - те не са на ти с властта, те си имат неприятности, не някакви особени, но си бяха мрънкащи. А при Любен Николов и другите - беше различно и това ужасно ме зарази. И аз започнах да презирам всичко останало. Куриозът е, че не само аз се заразих, но и Андрей Бунджолов. Той ми е съученик от училище, но аз не успях веднага да вляза философия и влязох през руска филология. Не можах, получих двойка. А той влезе веднага. И беше един курс над мене - той също хегелианец и също доморасъл, не учен от някого... И с него построихме един много сериозен план за интеграция във властта. И между другото доста напреднахме. Той стана първи секретар на ЦК на Комсомола, аз станах кандидат-член на ЦК на Комсомола, шеф на Института, той стана шеф на Държавния съвет. На финала нещо го мислеха за секретар на ЦК на БКП. И можехме да вземем властта. Може би щяхме да я вземем. Идеите бяха дубчевско-горбачовски. Никаква друга промяна не признавахме. Освен това смятахме интелигенцията за тежки лигльовци и безобразници, които седят по кафенетата, псуват всичко и фактически обслужват тези, които псуват и ядат от ръката на тези, които обслужват и псуването е ритуално очистване за пред мацките. Защото нали "Виж към съм пич!". Фактически шмутка, която трепери и не смее. Това ни обуслови интереса към

теорията, защото беше страшно важна теорията. И тогава в първи курс срещнах Деян. А Деян беше много напреднал в сравнение с нас във философията. Деян и Андрей се събраха. Там беше и Деян Кюранов. Той също беше от по-горните курсове. Аз бях най-малък в цялата компания, не по възраст, а по курс. И така се образува Марксовият семинар. Първоначално събирания на разговор и т.н.. Николай Василев правеше някакви дивотии, но такива дисидентски...Философски салон, но в нашите очи те не теоретизираха. Ние се събирахме да работим, никакви странични разговори. Никога не си говорехме за властта, само за теория, тъй като ни беше много важен истинският социализъм. Какъв истински социализъм? После се оказа, че Деян Кюранов участва по обратния модел. Той ми разказа по-късно, още преди 10-ти, че се е заел с Маркс, само за да види как да го събори това цялото. И впрочем установил, че в Маркс рецепта няма. Няма революция, нито описана, нито полу-описана като такава и той се отказа тогава. Изгуби интерес към Маркс и започна да си го събаря директно. Мен ми се виждаше толкова абсурдно това, което прави, а той се оказа исторически прав, не точно прав, а просто се случи така, че неговата версия се оказа важна. Нашата не се оказа важна и всички заготовки, разработки, които направихме се оказаха съвършено излишни, защото Горбачов в това време допъля догоре и взриви системата. Умело, неумело, но я взриви и направи велико дело, защото системата беше чудовищна. Глупава. Не беше нещо чудовищно – трудно за живеене, напротив беше много лесна за живеене – глезена, неработеща, така спарен въздух, но абсолютно провинциална, откъсната от света, какво да ви разправам.

- А тогава търсехте ли контакти с международни кръгове?

- Деян го правеше. Аз никога не съм го правил. Аз никога не съм се интересувал, защото западният марксизъм никога не ми е бил интересен. Скучаех като ги четях. Много се интересувах от еврокомунизъм, такива работи, но това е нещо друго, то е в областта на политическото строителство. Мъчех се да си представя как да направим хубаво това, което правим. И как въобще може цялата тази каша да се изгребе... Социализмът има една много важна особеност. През цялото време се възстановява истинският замисъл. Ако видите историята на социализма, вие ще видите, че всеки следващ, който идва, идва с патоса, че аз ще възстановя истинския социализъм. Ще го направя такъв, какъвто е замислен, не

извратен, лош като на Сталин, ние ще направи истинския. А замисъл социализмът няма. Няма никакво оригинално описание на това общество от неговите създатели. Ако ви интересува защо, мога веднага да ви обясня. Социализмът се мисли с много проекти преди Маркс и Енгелс – безумните социални структури на Фурие, на Сен Симон, на Оуен опитите за работническо управление. Маркс и Енгелс поставят строго негативни задачи пред революцията. Те имат само три негативни задачи, те нямат позитивни, затова все заедно с Бакунин ги слагат. Те първо са едно дърво с анархистите. Значи са строго негативни – да се разруши семейството, частната собственост и държавата. В момента на разрушаването, първоначално са мислели за самовъзникване на нещо, а после се казва ще има диктатура на пролетариата. Но тя не се мисли като устройство на обществото, а като временен инструмент за съсипване на враговете на революцията, за да не се случи същото като с Парижката комуна. Това Маркс някъде 71-ва го написва за диктатурата на пролетариата и оттам насетне нищо особено не се описва като общество. Поради тази причина никакъв оригинален замисъл не трябва да се възстановява, а социализмът е една вечна импровизация. И то импровизация на коляно. Никой не се събира сериозно да обсъди на теория, прави се някакъв политически тезис от поредния вожд, този тезис започва да добива черти на теория, колкото може да добие - жалка теория между впрочем. Та, ние първоначално нали се мъчехме, а после се увлякохме по метода на Маркс. Изведнъж Хегел ми се отвори откъм Маркс. Така всичките безумия, които бях научил - този език, с който можеш да говориш всичко, но никой не те разбира, изведнъж доби строг смисъл, добих много по-дълбоко разбиране и се влюбих, с това само се занимавах - досега ми е интересно. Деян ми показа Маркс.

- Добре, няма оригинален замисъл, но какво ще кажете за социалното инженерство?

- Да, през цялото време, но няма как, трябва да изглежда социализмът. Първо, социализмът, както виждате, се оказва от главното – да се разрушава семейството - семейството, частната собственост, държавата. Енгелс слага на първо място семейството. А социализмът го запазва. Частната собственост се запазва в различни форми, а държавата не просто се унищожавя, а се усилва до нечувани размери. Тоест трите негативни задачи не се изпълняват. Сталин, сблъсквайки се с това какво става с диктатурата на

пролетариата, той формулира даже тези за усилване на класовата борба след победата. Това е безумие, вместо да се намали, класовата борба се усилва след победата. Освен това не забравяйте, те замислят световна революция, една страна е компромис и този компромис през цялото време бива изтъкван, претъкван, нанаждан – по едно време се мисли, че Червената армия държи революционната сила и т.н. Сложно е. Не за това говорим. Искам да кажа, че в лявото значението на теорията е много по-голямо, отколкото при дясното и въобще при нормалното. Причината е следната. Дясното по същината си е признаване на неравенствата в света. Големият изблъсква малкия, едрият потиска дребния и леки компенсации на този факт. Способният се издига, неспособният потъва и прочие. Това е констатация – светът е такъв. Левите не са съществата, които не знаят, че е такъв. Левите са съществата, които не искат да е такъв. Лявото е огромен каприз в дъното си и желание да не е така – оттук се прави картина, проект и лявото на живот и смърт е свързано с този проект. По тази причина левите са безкрайно сложни, когато теоретизират и ужасно треперят на теорията по силата на факта, защото знаят каква бяла става, когато е теоретически неправилно. Вредите са огромни, както виждате, този експеримент е гигантски. За стотина години той приключи под аплодисментите на човечеството, искам да кажа как човечеството с облекчение следеше как този експеримент приключва.

- Но сега нали се връщат – нови леви...

- Нови леви е друго. Сталинският социализъм е невъзможен. Даже в Китай е отказан, където те не са махнали Компартията и т.н. Те гледах им програмата, са заменили думата комунизъм с един конфуциански термин, който приблизително може да се преведе като хармонично общество. Това казват те – строим това общество. Така те са отложили въпроса за комунизма със сто години с Дън Сяопин. Какво ще стане после никой не знае. Искам да кажа, че много е важно да се разбира, че за мен и за нас – тази организация – Марков семинар беше истински работно, теоретическо място. Това ни отличаваше много от другите групи, които после се събираха да пият, да ядат, да си говорят за света, един насам, друг натам. При нас имаше почти военна дисциплина, не се разрешаваше - "някой се увлякъл, тръгнал да прави нещо", очакваше се от участниците, че всички вървят в една посока. Ако ги сравняваме с музикалните течения, това е малко пънк - тук има униформа,

едно задължително подчертаване на лявост, на отказ, на бедност, никакви западни неща.

- А малко повече за историята на семинара, връзката с Комсомола?

- Просто Бунджулов беше секретар на Комсомола. Какво лошо? Комсомолът само едно условие ни постави - да се отчитат парите, защото то не е малко сто души да ядат и да пият една седмица.

- Тоест още от началото си беше една седмица?

- Да, не помня точно, но дълго беше, не беше ден-два. Това Бунджулов го направи, аз тогава работех в Института за младежта, но не по моя линия, а по негова и по университетска – на Деян му разрешили. Истината е, че Бунджулов пое голяма политическа отговорност, защото можеше да се случи противопартийно събиране, където някой да започне да прави демонстрации против властта, това щеше да му струва главата, защото той го е разрешил, недогледал...Но той вярваше, че няма да се случи, а и добре ни познаваше. Философите бяха много радикални, доста антидържавни по това време, но всички го правеха във форми, които бяха приемливи за властта. Освен това, хубаво го беше измислил Деян – бяхме довели един добър историк изследовател, леко догматичен като човек, но съвестен изследовател на младия Маркс – Сава Гановски, той имаше голям авторитет в Съветския съюз и въобще в международната философия и придаваше легитимност на семинара. Имаше някакви подозрения, че може би става нещо, но общо взето, чак на втората година внедриха някой от ДС. Но той нямаше какво да види, ние наистина работехме. Имаше, разбира се, и много пиене и сексуални закачки, но това не се разглеждаше като отношение. Никакви актуални въпроси не се разглеждаха, по тази причина, нямаше и обратните ритуали – поклони на властта, нещо такова.

- А имало ли е опити някой да влезе в семинара и да прави изцепки?

- Не, аз съм единственият, който направи изцепка, защото аз ужасно им се ядосвах. Аз им казвах, че интелигенцията е на бунището, че те вървят към бунището, че демонтирайки

социализма, те ще демонтират собствения си клон, че те са собствено социалистическо явление по същността си и че извън социализма те нямат място и ще загинат веднага и ще започнат да се гърчат на бунището, което и стана. Те тогава направиха една позитивна снимка пред боклука там, за да ми покажат и престанаха да ме канят.

- Това коя година?

- Към края, 86-та, 85-та.

- А Гьолечица?

- Гьолечица не беше Марксовият семинар. Ние всички бяхме там, но потокът беше друг. От Марксовия семинар и покрай него израстна Каприев, но той никога не е бил точно марксист и не е. Но се събираше с нас, и Дичев тогава беше. Но той отиде към Цочо и Здравко, които бяха друго начало. Ние бяхме хуманитаристи и те хуманитаристи, но ние учени, така да се каже, и имаше доста искри, които прескачаха, защото ние ги обвинявахме в лигавщина – четяха западни работи и т.н. Не че не ни беше интересно да ги слушаме, напротив – много интересно беше, великолепно беше, но се отклоняваше от главната цел – теорията и новото общество. Истината е, че беше много хубаво, докато накрая изглежда се напрегна вече обстановката, може би станахме по-големи и се изпокарахме. Всъщност аз се скарах с тях, те престанаха да ме канят, аз престанах да се интересувам. Но с Деян си продължихме.

- А имаше ли теми, под които да се провеждат събиранията?

- Да, всекидневието беше първата тема. Това го помня. И всеки път имаше различна тема, но общо взето всеки прочиташе това, което е изработил през годината. Пак казвам с властта не се бързахме. По едно съвпадение в моя живот, когато тръгнах да се интегрирам във властта, аз така доста се издигнах. Станах член на ЦК на БКП, което си е главното управление в страната. Значи тук пояснявам за младежите, които ще го четат. Държавна сигурност е много стилизирано нещо, а Държавна сигурност е по-ниско звено от

ЦК, тя обслужва ЦК. В този смисъл не съм бил доносник, защото на мен ми докладваха. Това е управленското тяло, което взима политически решения. Но ме взе там Стоян Михайлов, който също беше социолог, като социолозите в България не са толкова много и ние си бяхме нещо като мафия, в игривия смисъл на думата. И моята задача беше да отговарям за Института по философия, по социология, Института за право и на Института за съвременни социални теории, където Александър Лилов беше директор. И аз отговарях за всички тях и ми се случи любопитна сцена при първата ми ритуална задача, която беше да се обиколят всички партийни секретари в тези институти и да поговоря с тях за състоянието на нещата. Но това е много ритуален разговор: "Кажете, другарю Славов, Славов беше в случая: "Какво е положението?" Другарят Славов казва: "Положението е така и така" - въобще официална среща. И другарят Славов беше шокиран, че някакво хлапе - аз бях 31-годишен, следващият след мен беше на 60, аз бях нечувано млад за ЦК. И той започна да ми докладва, че има едни лоши - главно Деянов и Райчев - грижа, че някои млади неправилно разбират нещата и вървят на лоша посока, в никакъв случай това не е призив за репресии. Той казва: "Това е обезпокояващо явление". Има обезпокояващо явление, ето Райчев и Деянов. Аз честно казано се насладих на момента и поизчаках малко да говори и после му казах: "Ако можеш да ми спестиш подробностите, Райчев съм аз, нали". Той припадна, човекът. Впрочем, не завърши така. Аз това си мислех през цялото време колко е ужасно - ти правиш донос срещу самия ръководител, но той много бързо зави, една секунда му трябваше и каза: „Не, бе Илия ги говори тия работи, аз не ги говоря". И направи донос срещу друг човек. Както и да, това са смешни неща. Сега, какво за Марксовия семинар - нивото, знаете ги тези книжки, които излязоха.

- Аз взимах интервю с Кольо Коев.

- Той е с една година по-млад от мене, но той по-късно дойде, защото учеше журналистика.

- На мен ми е интересен този момент от нашия разговор с "лигавата интелигенция", защото сега е още популярно да се говори за дисиденти и т.н. Имаше ли съпротиви, имаше ли дисиденстващи в семинара?

- В семинара имаше само леви.

- *А Каприев?*

- Каприев беше по-скоро около Деян. Той идваше на семинара, но той никога не се е занимавал с Маркс. Ако се е занимавал, се е занимавал покрай. Той беше и друго поколение, по-скоро около Деян растеше. Аз ги броях всички около Марксовия семинар, но той първо винаги е бил вярващ. Той е от много, много „вражеско семейство“, т.нар. при социализма, баща му е репресиран, там си има инстинктивна омраза към властта. Ние кои бяхме - Краси и Шими, Красимир Кънев - той от много години е шеф на Хелзинския комитет. Шими някъде из Лондон живее сега - тя нещо не издържа в България на много ранен етап. Тя беше депутат във Великото народно събрание, един от основателите на Екогласност, всички тия неща. Те бяха единствените по-десни от нас, защото разнасяха разни литератури. То и аз ги разнасях, но не ги давах така, за да пропагандирам, а за своя информация. Солженицин, Самиздат. Деян, разбира се, ние с Бунджулов, Кюранов, Емил Коен, Светозар Томов - тоя същият, който напусна заради Стоичков, с това се прослави - комедия. И така - и около това още няколко души.

- *И това колко години продължи?*

- Много, много. То да е започнало, сигурно 78-а, девета, Деян знае точно, и продължи десетина години. До 10-ти. Там се влошиха нещата накрая, атмосферата стана ужасна, но ние с Деян още си продължаваме.

- *Това щях да попитам - останахте ли заедно?*

- Бунджулов се зае с политическа кариера, пряка политическа кариера. Гравитира към нас, понякога идва на нашите събирания. Миналата година пак се събирахме, но не е системно.

- *Тоест вие продължавате.*

- Ние с Деян работим. Коев се зае със съвсем други неща. Краси се зае с политика. Шими също ни напусна. Така че май само двамата с Деян. Е, оня ден, имахме дълго обсъждане.

- *А всички ли бяхте обединени от идеята за интегриране във властта?*

- Не, Деян не беше. Деян не стана и член на партията. Само ние двамата с Бунджулов. Просто си бяхме съставили план и вървахме нагоре.

- *А, добре, сега чувствате ли се като с двойствен статус или като посредник...*

- През цялото време. Вижте, за човек, който е научил хегелиански, да научи комсомолски е нищо. Това е език, който просто го преминаваш и все едно знаеш португалски. Толкова е лесно, че няма накъде. Тази е базова раздвоеност, тя е в душата. Вие може да не сте чели "Трудно е да бъдеш Бог" на братя Стругацки, но ти се чувстваш цивилизатор в едно ужасно общество, в което ти си представител на чужда планета, само че с тази разлика че на тая чужда планета не се интересуват от тебе, ти си самозванец. Това е тази съдба. Но това е съдбата на комунистите реформатори. Най-мразеният слой. Към него реакцията е много отрицателна. Това е Луканов - човек, който се опитва да прави реформа отгоре. Ако помислите какво е реформата отгоре, почти всяка реформа, тя е обмяна между власт и време, тя е тази сделка. Ти предаваш постепенно властта, но печелиш време за старата класа, за загниващата класа. И в началото ти си най-любимият човек, тъй като и двете страни са доволни - тия печелят власт, тия печелят време. Едните се чувстват застрашени и се отлага тяхното пребиване, другите са овластени и така. Като изтече сделката, на едните им свърши властта, на другите - времето, едните взимат цялата власт и вече край, тогава и двете групи са недоволни от тебе, защото едните чувстват, че са изгубили много време - "защо се занимавахме с вас, а не ви избихме веднага", а другите викат "Ти ни взе цялата власт". Тоест от най-любимата фигура се превръщаш в най-мразената. И това е съдбата на целия този реформаторски слой. Защото ние разказвахме, че ще стане хубаво и донякъде ни слушаше партията, и донякъде ни слушаха хората. В началните етапи това бяха най-популярните хора - Велислава Дърева и др. А после веднага те намразват, защото

започваш да им пречиш, какво се моташ въобще. А в очите на червените ти си капутът, който проби цялата работа. Така че реформаторът е една обективна жертва. Той е по структура жертва. И революцията както изяжда децата си, реформата също, защото тя е вид революция и също изяжда децата си, само че по-скоро ги изплюва, сдъвка и осира, опикава и хвърля, отколкото да ги убива, тъй като не тече кръв, нали.

- А имахте ли това съзнание още тогава, че това ще последва?

- Не, ние първо не мислехме, че ще рухне социализмът. Ние си представяхме, че е възможна реформата. Сериозна съществена реформа на сталинското общество. Тоест, че е възможен социализмът. Това, което ми се струва несъстоятелно е, че подценихме ролята на комунистическата партия. Без комунистическа партия нищо такова не може да има. Съветският съюз в моите очи, сега отиваме към друг разговор, но пък може случайно да ви бъде интересно, Съветският съюз не е страна, не е нация, той е регион. Искам да кажа той не е обединен от някакво минало и не е дефиниран през някакви принадлежности, той е дефиниран през бъдеще, през проект. И на въпроса: "Защо се разпадна толкова бързо?", отговорът е много прост, защото бъдещето спря. Като умря комунизмът, като хората престанаха да вярват, че става и тези, които го правеха, престанаха да вярват, той умря за един ден. Той наистина умря за един ден, защото цялата структура е закачена за утопията. И щом утопичната конструкция се разпадне - тя и без това е хилава, щом се разпадне и се каже няма комунизъм, няма и страна. Помислете това е абсурдна ситуация, при която там имаше атомни бомби да унищожат не Америка, ами три пъти планетата. Икономиката в сравнение с предишни периоди си беше много добре. Ужасна, но е било много, много по-тежко, имало е глад и т.н. Идеологическият проблем. Проблемът е, че хората престават да вярват в комунизма, Компартията колабира, тя престава да е структура, която може да действа и съответно всичко се разпада и щом се разпада потече този процес на това, което те наричат победа в Студената война, комедия, тя не е победа, тя суицид. Може ли двама да се дуелират, единият се застрелва и другият да казва: "Аз те победих". Това е комично, това е суицид. Ние, разбира се, не мислехме че е така и смятахме да правим нашето общество. В главата не ни идваше, че ние ще се превърнем в периферно общество. Значи тази съдба - ужасна, бедна, хленчеща, мрънкаща и крънкаща, охкаща, безобразна

провинция не сме я мислили никога. Защото ние в това се превърнахме - в досадна периферия на един друг свят. И така се чудим защо ни е зле. Ми как няма да ни е зле. Ние бяхме едно от двете централни неща, нещо повече Западът бая еволюираше заради величието на нашата система - всички тия *welfare society*, за повелите на работническите класи и прочие, са просто страх от червеното. И никой въобще не е очаквал да сме така. Но ние от първия момент застанахме в просешка поза, а после защо тези оглавиха тази същата интелигенция, която се мислеше... Желев беше написал - "Великото време на интелигенцията", статия, той мислеше, че този слой прави революцията. Това е комично. Интелигенцията е същностно принадлежаща на социализма, защото ако властта, номенклатурата осигурява достъпа на властовия език до всяка точка и монолога, в смисъл да има никакъв друг глас и това се прави се с насилие, с цялата необходима жестокост, самите думи ги прави интелигенцията, съдържанието на езика на социализма е направено от интелигенцията - от писатели, от тези и тези. И те са най-важните служители на властта, най-важното средство да се държи властта. Как се държи един свят на бъдеще? Само като се описваш, като го възпяваш непрекъснато в песни, в стихотворения. На всеки 1 май, романи се пишеха, балади се съчиняваха, тонрежисьори се строяваха. То трябва да го създаваш, защото иначе обществото пада, то се видя. Щом престанеш да го пресъздаваш, пада. И те поддържаха утопията - без всякакво съмнение. И разбира се, че имаше някаква репресия и срещу интелигенцията, но дори в сталинското общество, не в постсталинското, в което живеехме ние, дори в сталинското интелигенцията е нищожно репресирана в сравнение с други слоеве, нищожно. Сега тя документира репресията си, тя пиши най-силно и най-записва писъците и затова те се донасят. Но 37-а година - голямото клане е нищожно - в някакъв дворецов преврат са избити десетки, стотина хиляди души е нищо в сравнение със същото това, което тия са правили на селяните, с трите милиона убити, с 20 милиона изселени, със счупения гръбнак на цяла класа, и то не коя да е класа, а най-масовата в страната. И това същото тия го документират като голям подем, защото селяните само мучат, пищят, но не пишат, а тия го написват и до днешен като икономически подем - комедия. Сега 37-а е много страшна година, факт, но нищо в сравнение с ужасите на 29-та, 39-та година.

- *А тогава как ще коментирате тезата за съпротивите, които са се случвали в тези*

парауниверситетски формации?

- Ще ви кажа, съпротива има, но тя е поколенческа, тя не е идейна съпротива срещу социализма - по никакъв начин. Това напълно се вписва в поколенческата съпротива, когато младите искат да се изрепчат на старите. В нашия случай, старите, за разлика от други места, бяха прогресивни - въпросните Добрин Спасов, Исак Паси, те не ни потискаха и по тази причина тук се отиде една крачка напред. Тъй като те разрешаваха. Това не беше като на други места, примерно в българска филология - Къосев и Дичев се появиха от филологиите и там атмосферата беше съвсем друга, те разказваха съвсем друго - старците са тъпи, потискат. Примерно Богданов е асистент на Михайлов, който е лош и глупав и т.н. И въобще властово се мислеше. Това е такава съпротива. Причината е много проста - социализмът е успешен в България. За разлика от Полша и Чехия. Защо? Това не е случайно обстоятелство. Социализмът заварва България неурбанизирана. Към момента на идването на комунистите на власт, 45 година, в България живеят 86 на сто селяни и 14 процента граждани. Един от най-тежките и най-жестоките процеси за хората е урбанизацията. Това минава през ад. Да докараш ти селянина, да го разориш, да го извадиш от земята, да го вкараш в града, да го направиш работник, да го почистиш, да го измиеш, да го направиш друг вид човек, това е столетен процес, който обикновено минава през чудовищни миазми, епидемии, изобщо какво да ви разказвам - положението на работническата класа в Англия. Прочетете книгата на Енгелс, то е просто описание на заводи - кошмар. Тук поради наличието на Компартия, която превръща процеса в основополагащ и компенсира бързо това и включването на Съветския съюз, който дава безплатно нефт, тоест ресурс гигантски, този процес протича безплатно. Не протича с унижаване на жизненото равнище, както би трябвало да бъде, а с рязко повишаване. Той първо превръща скапаната си селска къщурка в двуетажна къща, празна и глупава на село, която всички ние гледаме, второ се пренася все пак в гарсонирата в Люлин, в околностите на Плевен, Пловдив и т.н. Това е свързано с гигантско повишаване на материалното му благосъстояние, очовечаване на труда му, който от страшен физически става все пак някакъв друг, с повишаване на културното равнище и тъй и тъй и това прави успешен социализма в България на този му етап. Просто урбанизацията и модернизацията протича много по-бързо под ръководството на мобилизираща, строга, стройна, некорумпирана

партия. В Чехия нещата не изглеждат така. Те взимат властта над градове, от четвърта в света преди войната Чехия се превръща в 24-та или в каквато се превръща поради тъпня, поради лоши иновации, поради бюрократизъм, поради всички тия страдания от тогава досега. България не е така. По тая причина в България не възникват две неща. Първо не възниква остро антикомунистическо движение. Второ не възниква недоволство в самата Компартия от Компартията. Всички компартии се разболяват от нещо, което Съветският съюз потиска - Пражка пролет, Унгарски събития - те са организирани от Над, той е шеф на комунистическата партия, Герек и всички тия истории в Полша. Тук никога, нито веднъж. По тази причина, поради това изоставане... Просто това е успешен проект в България. Той е успешен някъде до 85-80 година, когато рязко загнива, когато остава градът, но едновременно с това не работи вече, там се искат иновации. Компартията просто не може да го осигури това нещо. Но в предишния етап прекрасно го осигурява - "Строй се, преброй се" - да, но то много помага да не изглежда адолфов този процес на урбанизация. По тази причина се образува едно удивително съвпадение на две вълни в края на процеса, когато в очите на едните пада Берлинската стена, а в очите на другите настъпва Пражката пролет. Това се случва на 10 ноември в България - тези две вълни се засекоха. Компартията се оглави не от никакви тъпанари, които удържат властта си, а от реформатори и тя взе да прави реформи, натъквайки се на другите, които казаха: "Каква реформа? За кога го планирате? Ние ви горим къщите, вие реформа правите". "Чакайте, първо да си направим хубавия социализъм" и това обуслови БСП на СДС и всички последици. Така че там се коренят някои важни неща.

- Да, защото аз имам интервюта със среден ешелон партийни функционери, които винаги казват: "С тая перестройка ни излъгаха. Какво стана от това? Всичко се провали".

- Да, те така виждат нещата. Реформата на социализма се оказа неговата гибел. И те си представяха това като предателство. И по-радикалните от тях мислят, че Горбачов е шпионин и т.н. Това са глупости. Просто не подлежеше на реформа социализмът.

- А имало ли е все пак съпротива на интелектуалеца, съпротива на човека на изкуството, съпротива в тези неформални, полусубкултурни кръгове? Както Сашо Кьосев въведе едно

понятие - академичен ъндърграунд, та имало ли е такъв, възможен ли е бил?

- Разбира се, че е имало, но аз пак казвам, това е поколенска съпротива на несравнимо, несравнимо по-образованите от своите родители и учители. Несравнимо. Тук говорим за едно към десет, което не е случаят сега. Сега те са по-образовани, а родителите са малко по-необразовани. Просто едните знаят езици, а другите не. Едните нещо знаят за запад, нещо Фуко, другите въобще не са чували за това. Каквото и да правиш, то в някакъв смисъл е съпротива, тъй като ти разчистваш от техните тъпни и глупости. Но осъзната съпротива - не, защото съпротива, която не е осъзната, която да желае да се събори това нещо - няма, по никакъв начин. Абсолютно съм сигурен, че никой до 89-та изобщо не е мислел, че това ще свърши. Кюранов е изключение. Кюранов смяташе, че това може да се събори. Това изглеждаше като бълнуване на болен човек и беше много опасно, защото се страхувахме, че той ще го каже някъде, където ще го хванат и ще го репресират. Той действително беше осъзнат враг на властта. Но Кьосев също мразеше властта, много я мразеше. Но не помня да е събарял. Нямаше намерение, не се и виждаше как. Това дума не можеше да става. Вече накрая, покрай гласността нали, митингите, като започна да пада стената, там започна. Но замисъл няма или поне не го виждам.

- А имало ли е субкултури, да кажете нещо повече.

- Да, разбира се. То той си беше оазис. Петър Митев имаше цял институт, където беше свобода. Да си представите степента на свобода, която имахме, няма да повярвате, но например хората не смееха на партийно събрание да се изказват за Чернобил, защото опасно, не се знае руснаците как ще реагират, властта гледа страшно, а ние направихме цяло изследване. Направихме изследване "Хората и Чернобил". Разликата беше ,че не можехме да го публикуваме. Но никой никога не ни е пречел на изследването. Възродителният процес...

- Щях да питам и за него.

- Ние просто правихме изследване. Отидохме там, питахме хората .- страшна гледка,

ужасяваща. Властта ни накара ритуално, както навсякъде, да направим събрание за Възродителния процес - на колектива. Аз понеже все пак бях комунист тогава, не само член на партията, за мен фактът, че те си преименуват хора противоречи не само на хуманизма, но и на моето дълбоко марксистко разбиране за интернационала, това все пак е най-азбучното нещо. Не просто не нарушават, а чудовищно се нарушават принципите и аз не мога да ида там. И се случи такава някаква история. Аз бях директор на института вече, на мястото на Петър Митев, не отидох. Те пък в мое отсъствие, Цветозар да вземе да се изцепи: "Това е безобразие", всички екстри. Доложиха им, казаха: "Правете второ". Аз пак не отидох, вече станах несимпатичен, но не мога да викам, не мога да си изкривя душата. Накарах една - беше партиен секретар да направи кратко събрание с една точка, само тя да говори и да го закрие щом свърши да говори с някакво гласуване по тоя въпрос и да приключи историята. Така направиха и ни спасиха наблюдаващите структури. Какво ни спасиха, Господ знае. Общо взето тръгнаха да го закриват института. Но беше свободен. Няма случай някой да ни се меси, да се бърка. Разбира се, и ние бяхме идейно леви, идейно идентифицирани с публичната част на БКП. Съпротивата беше интелектуално-културна. В смисъл, че това безумие трябва да се преправи на нещо друго. Това е. Но съпротива да се махне, не помня

- А кои бяха харизматичните фигури?

- Деян, Кьосев, Дичев, Цочо, Здравко. Калин Янакиев се роди пред нас като харизматичен човек. Той беше известен с някакви такива логически, непонятни за повечето хора анализи, изведнъж прочете...започна с тази религиозната линия, която и досега, доколкото разбирам, не е спряла. Той беше много талантлив човек. Не знам как стана толкова страшен, стават такива работи.

- А да питам и за отношението към религията - за говоренето за религиозното, мистичното и т.н., те са били сигурно по линия на куриоза?

- Така изглеждаше в началото - по-скоро като интерес към религията. Честно казано аз не помня някаква дискусия за Бога да е имало. Освен, че българите сме атеистични, ние сме и

бекапешки някакви хора, които... Аз всъщност познавах двама-трима религиозни хора изобщо. И те бяха главно от възрастното поколение. Знаеш, че бабичките са религиозни и хубаво сега. Така беше. Съвсем битово.

- Аз задавам този въпрос, защото при нас секуларизацията е много сериозна, въвеждат се граждански ритуали...

- Изведете го от феодалите. Религията е феодално нещо. От епископа трябва да се тръгне. Тук епископът липсва сигурно столетия. Те са гърци. Има опити да се възстанови клира, но столетия наред това е чуждо. Това не е българско. Софроний Врачански, който става епископ хиляда осемстотин не знам коя си година. За България столетия наред църквата е била чужда, както и държавата. Това е на Мая дисертацията. За България категорично и църквата, и държавата са принципно чужди. Народът ги признава като ритуалност, като нещо, което трябва да спазваш и такива работи, същинският живот не е такъв. Вторият език, който научаваш. Истинският живот е родът, селото. Затова ние се мафиотизираме, но не в италианския смисъл да стреляме, а просто втората мрежа в България покрива адски бързо всичко за секунди.

- А освен Марксовия семинар, някакви други форми, в които да сте били участник, Синтез...

- Тогава бяхме скарани вече. В Синтез не участвах. То имаше един по-тесен кръг - три, четири семейства - Ивайло Дичев и Албена Стамболова, Сашо и жена му, после жените му. Сашо Андреев, който сега е в Дойче Веле с жена си Невена и ние с Виза. Това беше един много тясно общуващ кръг. Ние живеехме заедно практически тия четири семейства три-четири години. Бяхме много, много близки. После както се случва, се разпадна. И край и свърши младостта.

- А като свършва младостта, как изглеждате след 89-та? Какво се случи с всички вас, макар че вече стана дума.

- Синьо на червено. Ние се разделихме много твърдо. Деян още в началото се опита да направи това, което по-късно направи в Пловдив и в НБУ. Отиде там с идеите си за нова социология, свързана с неговата философия. И Богдан много така го окуражи, той ни харесваше тогава и го препоръча и там, но научният съвет постави условие: "Да, може всичко. Да, пускаме ви, но без Бунджулов и Райчев". Вие вероятно познавате Деян и знаете, че при тая реплика той става, обръща се на 180 градуса и си излиза, няма диалог. Но, разбира се, той беше просто отлъчен. На една конференция, на която Бунджулов беше отишъл при тях, Вовата Тодоров, наш приятел, той беше и мой приятел, стана и започна да говори за Бунджулов едни ужасни работи: "Как смееш да говориш за Фуко, ти си комсомолски гад, едни такива ужасии". После поотмина, пък и СДС се спихна и тяхната идея фалира. Сега обаче гледам пак.

- Да, това щях да питам - сега с протестите няма ли възраждане...

- Възраждане, да, но в много слаби форми. С Кьосев като се видим не си говорим за политика, иначе говорим много. За тези протести не си говорим, иначе ще стане беля. Ще се развикаме един на друг, нищо друго няма да стане. Защото, нали разбирате, убедеността в собствената правда е толкова силна и в единия и другия, че просто никакъв вариант няма за аргументация. То е като че ли разговарят две колела, които просто се въртят в различни посоки и зъбците прескачат, прескачат, това безкрайно може да се върти.

- Все пак тази приятелска близост не е ли надмогнала деленията?

- Да, да, разбира се, ние много се обичаме. Но интелектуално просто мислим различни неща. Но ето, например, Кьосев дойде в Пловдив, аз също имах доклад в Пловдив, хубаво беше. Много добре се получи. И въобще в прекрасни отношения сме, но мислим прекалено различни неща за политиката, и така се развиваме съвсем различни.

- А какво ще кажете за това, че протестите се възприемат като връщане към младостта, към студентските протести от 89-та година? Могат ли да се правят такива аналогии?

- Не, разбира се. Гигантската разлика между тези протести и ония, които бяха 89-та година е, че това е чужда игра. Това не беше игра на самите студенти, това е тяхна намеса и съответно използване в чужда игра. Разбира се, че в мотивацията на тези хора има прекрасни неща, че може би Кулеков е прав, че това са единствените останали някакви светли петна по страната. Сигурно това е вярно, но това не беше тяхна игра. Това не е от тях направено, от тях замислено, от тях тръгнало и от тях мотивирано. Това е гледане някъде на нещо, две лидерчета, които си направиха кариерите и успяха да ги използват. И какво стана? Просто едно тежко чувство на разочарование, "нищо не направихме". Защото не от себе си го правеха. Сега, слава тебе Господи, Борисов не успя да ги оглави. Той се опита да седне върху тях с цялото си могъщо тяло и те го отхвърлиха, но те се вписаха в панихидата на СДС, съвършено ненужно. Едни хора, които са политически фалирали по много причини, главно заради основно погрешните си идеи, олимпийската корупция, която разложи този съюз и т.н., при всичко това тези хора, апропо не само в България, същото се случи с форума в Унгария, същото се случи със Солидарност в Полша. Така загиват първите антикомунистически движения. Нашето загина сега. В ужаса си, че загиват, взимайки както всеки бакалин края на бакалницата за края на света, те тръгнаха да правят революция в страна, в която няма основания за революция или поне ако има основания, то въобще не са по тази линия да стане дясно. В една страна, която е умряла за ляво, в която няма минимални права за трудещите се, която няма профсъюзи, която няма производствени кооперации, няма потребителски кооперации и други всички такива спасителни за човека при капитализма защити, в такава страна те отиват да искат по-дясно. Какво да ви кажа, и начело със студентите - абсурд. Това е манджа с грозде. И естествено, че няма да успеят. И дори да бяха успели, какво щяха да направят? Щяха да сложат поредния министър-председател, след една година щяха да го разкарат, защото краде и нищо няма да се случи. Тук няма нито една идея. Чужда игра. И те влязоха в тая чужда игра. Сега, тъжно е, че младостта на тези момчета трябваше да е свързана с един неуспех.

- *А тогава студентските протести след 89-та...Кошлуков, окупацията?*

- Това беше след 10-ти. Това бяха много важен черен отряд на революцията. Истината е, че

те нищо не рискуваха, безплатно беше работата. Сега революция без риск е фалшива революция. Оттук им идва една вътрешна неприятна вибрация. Говорете с бивши млади ремсисти, които са правили там бойни дружини, били са се, говорете с тях и ще видите гигантска разлика. Първо в принадлежността. Когато няма риск, не може да има съзнание за бойна дружба. Бойната дружба не дава такъв разпад. Ако двама души са лежали и са чакали всеки момент да умрат двамата, то нали си представяте, няма сила, която да ги раздели. И ако ги раздели, по друг начин ще тече. Тук при първата приватизация се скарват и се разцепват. Ще ви дам друг пример, не само свързан с комунистите. Вижте турците - ДПС е правена от бойни другари, нелегална - вижте каква сила. До ден днешен седи. Сега политиката избутва, то и ремсистите полека, лека ги избутва...

- Какво да кажем за анархистите, те са доста интересни...

- Ако някой е имал съпротива, то това са анархистите. Това са единствените. Комунистите към тях имат изключително войнствено чувство, защото наши са, прави са, но „мани ги анархисти“ и ги репресират. Това анархисти-комунисти е много особено граматично отношение, общо взето завършило лошо за анархистите. Ето, Дертлиев ми е казал, че в затвора единствените, които не са успявали да ги вербуват при соц-а, за ги изкривят, са анархистите. Всеки иска да е анархист. Това е най-готиното.

- А вие имахте ли такива увлечения?

- Не, аз - трудно е да бъдеш Бог. Ние знаем какво да правим, имахме идея, че хората ще станат свободни така, но дъщеря ми имаше такива... Първо дядо ми е бил анархист. Тук има дена голяма дупка. Най-старите анархисти са на 90 години може би, а следващите по възраст са на 30, нови анархисти не се появяват.

- А какво мислите за нови леви алтернативи?

- Това е най-важното за България. Ако се случи нещо спасително за страната, там ще бъде. БСП е стара, уморена, бивша комунистическа партия.

- *А социалните центрове, "Хаспел", "Аделанте" - идеята за алтернативна валута, безплатно образование, хората да се самоорганизируют и да променят изотдолу нещата.*

- Това трябва да се прави, но при дребнобуржоазния характер на масата българи, това е ужасно трудно. Нашият си живее в дребнобуржоазния идеал. Иска си къщичката, колата.

- *А сега, според вас, има ли силна университетска общност?*

- Не мога да кажа, че се възпроизвежда онова равнище. Но със сигурност в момента има едно огромно корумпиране на образованието като такова. Налице е заболяване, което го има и в други сфери. Практически едни комунизирани ръководства, безобразни студенти, които се взимат само и само да текат парите, но не мога да се изкажа, просто не знам. Отдавна не съм в тези кръгове, аз ги виждам рядко. Деян като ме покани на някаква конференция, гледам - има някои млади, които не са безинтересни, така да го кажем, но нещо ярко не съм видял.

- *А възможно ли е такъв тип марксови семинари да се случват сега?*

- Би трябвало. Защо не? Само че едва ли марксови, но би трябвало такива някакви групи да възникват, които да направят програма заедно, да работят. При нас имаше две обстоятелства - напълно неграмотните ни учители и това беше и система за самоограмотяване, някой да прочете, да разкаже и т.н. И второ соц-ът като такъв е устроен, напълно противоположно на запада, на целия запад, на целия свят фактически. И затова във всяка соц-страна трябва да има като холограма такава трябва да съдържа цялото, тоест БАН има всякакви институти, включително и Институт за космоса имаше, и такъв, и такъв, и физика, и химия и съответно социологията която представлявахме ние. Всеки, който се заеме той трябваше като да отговаря за световното равнище по въпроса за социология на транспорта, примерно. Той казва примерно: "Аз ще се занимавам със социология на транспорта", това е тежко самозванство. И понеже никой не се занимава със социология на транспорта той се оказва специалистът във социалистическата система по

социология на транспорта, не се шегувам. И като се свърже с един унгарец и руснак правят международен семинар по социология на транспорта. Те нищо не знаят - трагедия. Прочел някаква западна книжка, преписал нещо, там намазал го с диалектиката, в смисъл така формално и карат: "Още Маркс е решил въпроса..." и започват някакви глупости. Тоест има едно гигантско самочувствие на интелегента при социализма. Той има огромно поле пред себе си и огромна власт. Особено ученият - огромна. И това прави, и това прави, и това, това...

- Добре, това не е ли просто характеристика на всеки тоталитарен режим - усвояването на всяка сфера...

- Не, то е от логиката на противостоеенето - Запад на Изток, ние - те. Те имат, те развиват социологията и ние трябва да развиваме социология. Те имат еди-каква си социология и ние ще имаме такава. Опа! И се отпуска пари, дават се и съответно се назначават десет души и тези десет души започват поради пълна липса на школа, той започва да е аналогът на Антъни Гидънс - това е абсурдна ситуация. Той не за Гидънс, той за студент на Антъни Гидънс не става - образованието, по възможностите си, но е сложен там. Той е сложен на шахматната дъска и му се дават съответните, не чак такива големи ресурси и така. Това е така малко провинциален ефект.

- Добре за вас социалистическият режим тоталитарен режим ли е?

- Да, разбира се. Социализъм собствено отдолу - не внесен с войска, възниква само на шест места - Русия, естествено, Китай, Виетнам, Югославия и Куба, пет ги изкарах. Сега във две от тях не е паднал - Китай и Виетнам и в трите други места той пада отвътре, той не може да бъде съборен. Отвънка нищо не можеш да му направиш. Това е херметично много силно тоталитарно общество, което може да доведе населението до масов глад и няма да падне. В Корея трева ядяха. Като направите прозрачно обществото за езика на властта, отвътре няма да се случи нищо, там няма слоеве, няма кой да се разбунтува. Ако припламне някъде, запущва се със сила, малко картофи се дават и така. Социализмът изпада поради реформи, които извършиха лидерите, така стана. Те имат комплекси:

"Ама ние не се съпротивлявахме". Значи съпротивата при социализма върви другояче. Пита се: "Кое е гражданско общество?" Ето - държава и общество. Кое гражданското общество на социализма, отговорът дразни ужасно хората: "Гражданското общество на социализма е втората мрежа". Дамаджаните, които разнася, връзките, които използват - това е гражданското общество. Там човек само действа и това уби социализма. Втората мрежа полека лека израсна и го задуши. Там не може да има съпротива от политически характер. Аз гледах Китай сега. Чакайте да ви покажа нещо - една от тия банкноти е допечатана - пише здравословният еди-какво си и се раздава и хората ги приема. Ето съпротивата в тоталитарното общество така изглежда. Някакво такова мрежово действие, няма начин да стане, как ще стане. Вижте Корея даже - кошмарен социализъм, особено в сравнение с Южна Корея, седи. И ако не го побутнат отвън нищо няма да стане или някой отвътре ще го събори, което е по-вероятно. Защото ако е отвън означава унищожителна война, атомни бомби.

- А какво отличава социалистическия от нацисткия режим?

- Прекратяването на нацисткия режим става след парадоксалното съюзяване на Сталин, Рузвелт и Чърчил като целият свят отива да го изчегъртва от стаята му в центъра на Берлин. Социализмът завърши с харакири на Компартията. Това е принципно различно. Разликата не е толкова в методите, разликата е в утопиите. Тя е радикална, тя е огромна. Утопията на социализма е хубава утопия. Комунистическият идеал не е лошо да го имаме и ще последват някакви "но-та". По принцип лошо ли е всички да са свободни, да има развитие, да няма държава - като разказ е прекрасно. Докато онова си е разказ за доминацията на една раса над другите раси и за силният мъж, който ще преобе цялото човечество. Отвратителна утопия и това е много съществена разлика. Да, техниката може да не е различна, но разликата в утопиите си е разлика в утопиите. А комунизмът си е обобщение на всечовешки мечти от дядоадамово време. Това е подозрение, че е човек е готин.

- Не знам защо се сетих за Христос на Пазолини.

- Да, да, само че там са непосилни изисквания. Подобно общество е било манихейското, богомилското. В Босна. Резултатът между другото е много сходен. Навсякъде, където манихеите установяват власт на Балканите, сега са мюсюлмани. Причината не е, че те имат слаба или силна вяра, причината е, че те изобщо разбират, че вярата е нищо. Когато направиш идеологическо общество и накараш хората да живеят прекалено според идеята, те постепенно започват да мислят идеята за ритуал и да си живеят живота отделно. На тях им е абсолютно все тая дали ще е мюсюлманин, будист, евреин, все му е така, тъй като това е просто конвенция. И ако видите картата на мюсюлманите в България, вие ще видите, че това е картата на нашите богомили, те за това са в планините. Мислете, ако турците ще покръстват, защо ще покръстват на най-дивите и залупени места, а не на централните и готините. Това е дълбоко доброволно. И за човек, който е бил богомил, това е безкрайно лесно. Първите богомили са били безкрайно идейни и прочие, на 100-та, 200-та година това става невъзможно. Хората не могат да изпълняват такива високи идеологически изисквания. Точно както при комунизма. При комунизма става ясно, че това е един голям ритуал, ти седиш на събранието, слушаш, скучаеш, ръкопляскаш, чакаш кога ще раздават бирата или къде ще чукаш съседката. Животът върви съвсем паралелно и не е свързан с голямото. Между голямото и малкото зейва вакуум и дали е комунизъм или следващото е все тая. Същото се явява при богомилството и те затова така лесно възприемат, тъй като е било по-изгодно просто да имаш мюсюлманска вяра. А ислямът да покръства България, защото който мисли, че ислямът насилствено покръства, не разбира исляма. Те просто ти правят услуга, че ставаш като тях. Те не го разбират като преименувано или нещо такова. Ти ако искаш, стани, ако не, гледай си работата. Хората на книгата и т.н. Искам да покажа докъде отива това разглобяване на голямото. Появата на голям свят и малък свят, като малкият е реален, а големият е измишльотина на властта. И ние живяхме в такъв. Сталинският не е такъв. В сталинския големият съседства с малкия всеки божи ден по много страшен начин. Постсталинският това си е един голям ритуал, купонът тече, ордените се раздават, анкети се пускат, нещо правят там, а ние си гледаме нормалния реален свят, а това са дефицитите. Социалистическият човек живее в перманентен дефицит, липсва това, това...

- Последно да попитам има ли нещо важно, което не успяхме да обсъдим?

- Можем да си говорим дълго. Благодаря ви.

- Благодаря ви и аз.